

fin, I, 209; Ahmed Behmenyâr, *Sâhib b. 'Abbâd Şerh-i Ahvâl ve Âşâr*, Tahran 1344 hş., s. 32-54; Hüseyin Nassâr, *el-Mu'cemü'l-'Arabî: Neş'e-tühû ve te'tavvürüh*, Kahire 1968, I, 260-271; M. Hasan Âl-i Yâsîn, *Nefâ'isü'l-mahtûtât*, Necef 1372; a.mlf., "eş-Şâhib b. 'Abbâd ve kitâbühü el-Muhtâf fi'l-luğa", *el-Mevrid*, II/4, Bağdad 1972, s. 235-244; M. Rızâ el-Hakîmî, *Târîhu'l-'ulemâ' 'abre'l-'uşûri'l-muhtelife*, Beyrut 1403/1983, s. 69-79; J. L. Kraemer, *Humanism in the Renaissance of Islam*, Leiden 1986, s. 259-272; Abdülhüseyin Ahmed el-Ernîni, *el-Ğadır fi'l-Kitâb ve's-Sünne ve'l-edeb*, Tahran 1366 hş., IV, 42-81; Bedevî Ahmed Tabâne, *eş-Şâhib b. 'Abbâd: el-Veczir, el-edîb, el-'âlim*, Kahire, ts. (el-Müessesetü'l-Misriyyetü'l-âmme), s. 15, 47-48, 115, 124, 142, 197; Ch. Pellat, "Al-Sahib Ibn Abbâd", *Abbasid Belles-Lettres* (ed. J. Ashtiany v.dğr.), Cambridge 1990, s. 96-111; a.mlf. – Cl. Cahen, "Ibn 'Abbâd", *EP* (Ing.), III, 671-673.

İLYAS ÇELEBİ

SÂHİB-i ARZ

(صاحب أرض)

Osmanlı toprak sisteminde kendilerine tahsis edilen timar arazilerinin gelirleriyle geçinenler için kullanılan tabir

(bk. SİPAHİ).

SÂHİB ATA

(صاحب آتا)

(ö. 687/1288)

Anadolu Selçuklu veziri.

Konya'ya yerleşmiş köklü bir aileye mensup olan Hüseyin el-Konevî'nin oğludur. Sâhib Ata Fahreddin Ali'nin Anadolu Selçuklu Devleti'nde tesbit edilen ilk görevi emîr-i dâdılıktır. Sâhib Ata, II. Keyhusrev'in ölümünün ardından oğulları İzzeddin Keykâvus, Rükneddin Kılıcarslan ve Alâeddin Keykubad arasında başlayan mücadelede II. Keykâvus'un yanında yer aldı. II. Keykâvus'un müstakil saltanatı sırasında (1246-1249), İlhanlı kumandanlarının Anadolu'ya sık sık elçiler gönderip antlaşmalar dışında para istemelerini önlemek için Selçuklu devlet adamları tarafından elçi olarak Batu Han'a gönderilen Sâhib Ata bu görevinde başarılı oldu. Batu Han, İlhanlı kumandanlarının elçilerinin Anadolu'ya gitmesini yasaklayan bir yarlığ çıkardı. Sultan II. Keykâvus, Hülâgû'nun huzuruna gitmek için Konya'dan ayrılırken Sâhib Ata'yı nâib-i saltanat tayin etti (657/1259). Ertesi yıl vezir Mahmud Tuğrâî'nin ölümü üzerine vezir oldu. II. Keykâvus tarafından kardeşinin niyetini anlamak veya münasebetleri düzeltmek amacıyla Ak-

saray'a gönderildiğinde IV. Kılıcarslan'ın vezirlik teklifini kabul edip onun tarafına geçti.

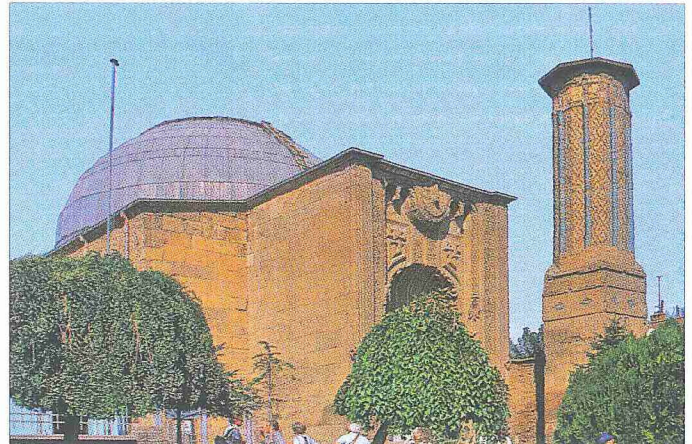
Sâhib Ata, küçük yaşta tahta geçirilen III. Keyhusrev zamanında Muînüddin Süleyman Pervâne ile dayanışma içinde devlet işlerini yürüttü. Ancak II. İzzeddin Keykâvus'un Kırım'da gurbette yaşadığı sırada kendisine bir mektup yazarak düştüğü sıkıntıyı bildirmesi üzerine Muînüddin Süleyman'dan izin alıp bir miktar altın ve kıymetli hediyeği Sultan İzzeddin'e göndermesi Sâhib Ata'nın yerine göz dikenlerin dedikodularına ve onu tasfiye etmek için fırsat kollayan Muînüddin Pervâne'nin harekete geçmesine yol açtı. Sâhib Ata görevinden azledilerek Osmanlı Kalesi'nde hapsedildi (670/1271-72). İlhanlı Sultanı Abaka Han'ın huzuruna çıkmayı başaran küçük oğlu Nusretüddin Hasan handan aldığı bir yarlığ ile babasını kısa bir süre içinde hapisten kurtardı. Sâhib Ata kıymetli hediyelerle Abaka Han'ın yanına giderek hakkında söylenenlerin asılsız olduğunu ispat etti (671/1272-73). Konya'ya dönünce birkaç yıl sıkıntı içinde yaşadık-tan sonra tekrar Abaka Han'ın huzuruna çıktı ve yeniden vezir tayin edildi (674/1275-76). Sâhib Ata ve oğulları Abaka Han'a her yıl 2000 balış para ödeyecek, ayrıca Anadolu'dan gönderilecek vergi ve malların nakli için 700 at verecekti. Sâhib Ata vezir olunca Muînüddin Pervâne ile birlikte çalışmaya devam etti.

Rükneddin Kılıcarslan'ın Abaka Han'ın oğlu ile evlenecek olan kızını ve çeyizini Tebriz'e götürülen heyette yer alan Sâhib Ata, Beylerbeyi Hatîroğlu Şerefeddin'in Kayseri'de isyan etmesi üzerine beraberindeki heyette ve 30.000 İlhanlı askeriyile Anadolu'ya döndü. İsyân bastırıldı ve Hatîroğlu bazı beylerle birlikte idam edildi (675/1276-77). Aynı yıl Memlûk Sultanı Baybars, Elbistan ovasında Moğol asker-

lerini mağlûp etti. Moğollar'ın bu yenilgisinin ardından Muînüddin Pervâne, Kayseri'ye giderek burada bulunan III. Gıyâseddin Keyhusrev ile Sâhib Ata'yı yanına aldı ve Tokat'a çekildi. İlhanlılar'ın Türkler'den intikam almasından korkan III. Gıyâseddin Keyhusrev, Sâhib Ata ve Muînüddin Pervâne durumu bildirmek üzere İlhanlı hükümdarına bir haberci gönderdiler. Abaka Han intikam duygularıyla Anadolu'ya geldiğinde de ona katıldılar. Abaka Han, Anadolu'nun idaresini kardeşi Kongurtay Noyan'a bırakıp Azerbaycan'a dönerken Sâhib Ata ile Muînüddin Pervâne'yi de yanında götürdü.

Ahmed Teküder, İlhanlı tahtına çıkınca (680/1282) Selçuklu topraklarını III. Keyhusrev ile II. Mesud arasında paylaştırdı. Bu durumdan memnun olmayan Keyhusrev, Ahmed Teküder ile görüşmek için Sâhib Ata ile birlikte yola çıktı. Ancak İlhanlı hânedanı içindeki taht mücadeleleri yüzünden bir süre Erzurum'da beklemek zorunda kaldı. Argun Han tahta geçince Tebriz'de bulunan II. Mesud'u sultan ilân etti (683/1284). Sâhib Ata, Sultan Mesud devrinde de vezirlik görevini sürdürdü. Anadolu'da bulunan Moğol emîrleri ve askerlerinin ihtiyaçları Selçuklu hazinesinden karşılanmaktaydı. Bu sırada Selçuklu hazinesinde para kalmadığından Sâhib Ata, Moğollar'ın masraflarını kendi hazinesinden karşılamak zorunda kaldı. Bunun için 400.000 dirhemlik bir meblağ Erzincan'a getirildi. Böylece Sâhib Ata elli yıllık nakit birikimini Moğollar'ın ihtiyaçları için harcamış oldu.

III. Keyhusrev'in öldürülmesi üzerine anesi ülkenin onun iki oğlu ile II. Mesud arasında paylaştırılmasını istedi. Bu sırada başlayan ve Karamanoğulları ile Eşrefoğulları'nın katıldığı olaylara Sâhib Ata da karıştı. Adamlarından Has Balaban yaklaşık bir ay sonra Konya'da duruma hâkim oldu

Sâhib Ata'nın inşa ettirdiği İnce Minarelli Medrese – Konya

(684/1285). Yönetim kadrosunda Sâhib Ata'nın da bulunduğu müttelik Selçuklu-Moğol ordusu Karamanoğulları'na karşı harekete geçerek Karaman bölgesini tahrip etti (686 sonu / 1288 yılı başı). İlhanlılar'ın harcamaları dolayısıyla Sâhib Ata ile İlhanlılar'ın malî işlerinden ve vergilerden sorumlu olan Mücürüddin Emîrşah'ın arası açıldı. Argun Han her ikisini de Tebriz'e huzuruna çağırdı. İlhanlı hükümdarının ağır vergi isteklerinin devam etmesi karşısında sıkıntı çeken Sâhib Ata, Tebriz'den Konya'ya hasta olarak döndü. Kısa bir süre sonra Akşehir'e bağlı Nâdir köyünde vefat etti (25 Şevval 687 / 22 Kasım 1288) ve Konya'daki türbesine defnedildi.

Yaklaşık kırk yıl süren devlet hizmeti sırasında Moğollar ile başa çıkılmayacağına anladığından onlarla iyi geçinmeye çalışan Sâhib Ata idare ve divan işlerinde isabetli kararlarıyla tanınmıştı. Servetini harır işleri ve halk için harcadığından "ata" unvanıyla anılmıştır. İyilik severliği sebebiyle "ebül-hayrât" lakabıyla da bilinen Sâhib Ata'nın Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin çevresinde yer aldığı belirtilmektedir (Eflâkî, I, 192, 195). Aksaray'ı, onun emri üzerine o güne kadar Arapça yazılan divan defterlerinin Farsça'ya çevrildiğini kaydeden. Kendi adıyla anılan külliyesiyle (bk. SÂHİB ATA KÜLLİYESİ) Konya'da İnce Minareli Medrese ve Türbesi, Kayseri'de Sâhibiye Medresesi ve Çeşmesi, yine Kayseri'de bir çeşme, Sivas'ta Gökmedrese ve bir çeşme, Akşehir'de Taşmedrese ve Mescidi ile İshaklı (Sâhib Ata) Kervansarayı yaptırdığı on sekiz mimari eserin en önemlileridir. Afyonkarahisar'ın eski adı Karahisarsâhib, Fahreddin Ali'nin Sâhib unvanıyla ilgili olduğu gibi oğulları ve torunları tarafından Afyonkarahisar ve çevresinde kurulan beylik de Sâhib Ataoğulları adıyla anılır.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâiyye: Selçukname* (trc. Mürsel Öztürk), Ankara 1996, II, 123, 143, 156, 159, 170, 171-176, 196, 210-211, 215-216, 236-238; İzzeddin İbn Şeddâd, *Baypars Tarihi* (trc. M. Şerefeddin Yalıtıkaya), Ankara 2002, s. 23-24; Aksarayî, *Müsâmeretü'l-aḥbâr* (trc. Mürsel Öztürk), Ankara 2000, s. 45, 47, 51, 64, 71, 72-74, 77, 103-104, 108, 115-116; Eflâkî, *Âriflerin Menkıbeleri* (trc. Tahsin Yazıcı), İstanbul 1973, I, 192, 195, 486; Münecimbaşı, *Câmiu'd-düvel: Selçuklular Tarihi* (nşr. ve trc. Ali Öngül), İzmir 2001, II, 114-127; *Tarih-i Âli Selçuk* (nşr. ve trc. Feridun Nafiz Uzluk), Ankara 1952, tercüme: III, 44-49; M. Ferit – M. Mesut, *Selçuk Veziri Sahip Ata ile Oğullarının Hayatı ve Eserleri*, İstanbul 1934; Nejat Kaymaz, *Pervâne Muḥnuddin Süleyman*, Ankara 1970, s. 75-76, 80-81, 85, 132, 173; Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul 1971, s. 476, 479, 492-493, 495, 533-535, 537-538, 541, 546, 567-569, 587, 589-591; Oktay Aslanapa, *Türk Sanatı*, İstanbul 1973, s. 164; Mustafa Çetin Varlık, *Germiyanoğulları Tarihi (1300-1429)*, Ankara 1974, s. 28-29; Cl. Cahen, *Osmanlılar'dan Önce Anadolu'da Türkler* (trc. Yıldız Moran), İstanbul 1984, s. 258-259, 278, 282, 336; Orhan Cezmi Tuncer, *Anadolu Selçuklu Mimarisi ve Moğollar*, Ankara 1986, s. 42-43; Refik Turan, *Türkiye Selçuklularında Hükümet Mekanizması*, İstanbul 1995, bk. İndeks; Faruk Sümer, "Anadolu'da Moğollar", *Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, I, Ankara 1970, s. 28, 35, 40, 54, 59, 61; Erdoğan Merçil, "Selçuklular'da Emîr-i Dâd Müessesesi", *TTK Belleten*, LIX/225 (1995), s. 335-336; Aynur Durukan, "Anadolu Selçuklu Dönemi Kaynakları Çerçevesinde Baniler", *Sanat Tarihi Defterleri*, sy. 5, İstanbul 2001, s. 74-75.

ERDOĞAN MERÇİL

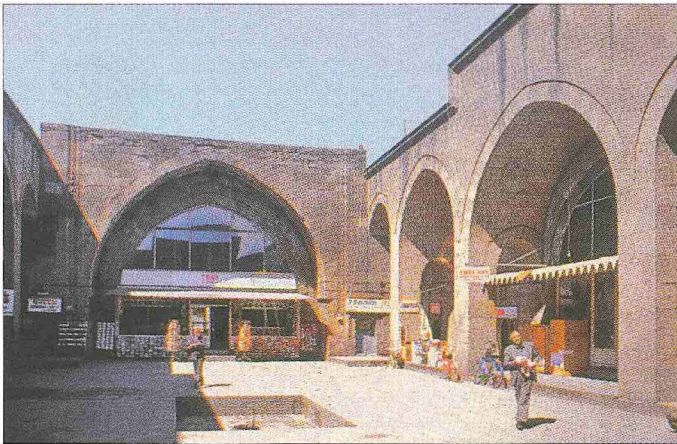
SÂHİB ATA KÜLLİYESİ

Konya'da XIII. yüzyılda inşa edilen Selçuklu külliyesi.

Taçkapısının iki yanında birer sebili bulunan cami, kible duvarının arkasında yer alan türbe ve hankahla çifte hamamdan ibarettir. Hankah girişinin karşısındaki çifte hamam dışında diğer yapılar farklı ta-

rihlerde mimari açıdan birbirleriyle bağlantılı biçimde inşa edilmiştir. Külliye'nin bânisi kitâbelerde ismi geçen Selçuklu vezirlerinden Sâhib Ata Fahreddin Ali'dir. Daha çok bânisinin adıyla tanınan külliye bulunduğu yerden dolayı Lârende, bitişiğindeki hankah'tan dolayı Henergeh-Energe Camii ve Külliyesi olarak anılmasının yanı sıra hamam da Lârende Kapısı, Sultan ve Şifa Sultan Hamamı isimleriyle bilinir. Caminin mimarı, taçkapının sağındaki sebilin cephesinde madalyonlar içinde kitâbede ismi yazılı olan Kölük b. Abdullah'tır. Diğer yapıların mimarı tam bilinmemekle beraber Kâliyyân el-Konevî ile Kölük b. Abdullah'ın isimlerinden bahsedilmektedir. 656'da (1258) başlayan külliye'nin inşası türbeye yapılan ilâveler sebebiyle 682 (1283) yılına kadar sürmüştür. 1570'te cami ve hamam, 1825'te cami, 1848'de cami, türbe ve çifte hamam, 1871'de cami ve 1960-1962'de çifte hamam onarım geçirmiş, son olarak 2007 yılı içinde cami ve taçkapı esaslı bir şekilde tamir edilmiştir.

Cami. Külliye'nin en erken tarihli yapısıdır. Orijinal mihrabı hariç bugünkü bina 1871'de yapılmıştır. Kuzeydeki avlu kapısı, mukarnaslı yaşmaklı ve iki yandaki emzikli sebillerin üzerinde tekrarlanan düğümlü kaval silmelidir. Mukarnaslı sebil pencerelerinin altında antik lahitlerden musluklu birer hazne vardır. Taçkapının sağında on altı yivli gövdeye sahip, şerefe üstü yenilenmiş bir minare yükselir. Günümüze ulaşmadığı düşünülen diğer minaresiyle birlikte taçkapının çifte minareli olduğu söylenebilir. Caminin kuzeydeki kapısının künde-kârî tekniğinde kanatlarının ilk yapıdan kaldığı bilinmektedir. Tavanı on iki ahşap direk taşıyan bugünkü cami, mihrap eksenindeki daha geniş olmak üzere kible duvarına dik beş sahından meydana gelen kare planlı bir yapıdır. Kible duvarının ortasında kısmen zemine gömülü durumda mozaik çini tekniğinde bir mihrabı vardır. Mihrabın iki yanındaki yarım yıldız planlı iki kâgîr ayak, ortadan kalkmış bulunan diğer iki ayakla birlikte mihrap önü kubbesini taşımaktaydı. 1964'te yapılan sondaj ve kazı çalışmaları sonucu caminin doğu, batı ve kuzey yönlerinde duvar temelleri tesbit edilmiş, bundan yapının kuzeydeki taçkapıya kadar uzanan kible duvarına dik yedi sahınlı, mihrap önü kubbeli, ahşap direkli bir yapı olduğu anlaşılmıştır (Karamağaralı, sy. 3 [1982], s. 51). Eski fotoğraflarda görülen hankahın girişindeki ahşap direkli sundurmaya ait stalaktitli başlıklar muhtemelen yangınlardan kurtarılabilmemiş camiye ait son örnek-

Sâhibiye Medresesi'nin avlusundan bir görünüş